

higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Law and security. № 4 (46). 2012. P. 347 – 351.

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.6(166).19
УДК 376-056.36:616.896-053.4

Ляхова І. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ
Баришников А. О.,
аспірант кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.
Реабілітолог Корекційного дитячого центру логопедії
та реабілітації «Magic key», м. Київ

МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЇ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

У статті здійснено теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичних підходів і методик корекції психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (РАС).

Розкрито взаємозв'язок рухової діяльності аутистичних дітей з іншими видами діяльності – інтелектуальною, мовленнєвою й емоційною; систематизовано засоби, методи корекції рухової діяльності та поведінки даного контингенту дітей.

Теоретично обґрунтовано необхідність і важливість вирішення завдань корекції та розвитку рухової діяльності аутистичних дітей із врахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку. Встановлено, що для успішної корекції психомоторного розвитку, соціалізації дітей-аутистів, потрібна поступовість, наполегливість, співпраця з батьками, використання комплексного, корекційно-розвивального, сенсорно-перцептивного, еkleктичного, поведінкового, варіативного й індивідуального підходів до кожної дитини-аутиста. З'ясовано, що до основних засобів корекції психомоторного розвитку дітей із РАС відносяться: рухливі та сенсорні ігри, імітаційні та гімнастичні вправи, вправи ЛФК, що спрямовані на розвиток великої та дрібної моторики, координаційних і силових здібностей, а також вправи на міжкульову взаємодію, плавання і масаж; до основних методів корекції психомоторного розвитку – метод раннього втручання, метод імітації, тандем-метод та ігровий метод.

Ключові слова: діти з розладами аутистичного спектру, особливості психомоторного розвитку, своєрідність адаптації аутистів до зовнішнього світу, раннє втручання, методики корекції психомоторного розвитку, засоби та методи корекції.

Liakhova I.M., Baryshnikov A.O. Methods of correction of psychomotor development of preschool children with autism spectrum disorders. The article is based on the study of scientific and methodological literature, pedagogical observations and own experience of working with autistic children, theoretical analysis and generalization of scientific and methodological approaches and methods of correction of psychomotor development of preschool children with autism spectrum disorders, which manifest themselves in early childhood and are considered one of the most severe disorders of psychophysical development of this category of children, are carried out.

It is noted that the activities aimed at correcting psychomotor development are quite specific and diverse, have a certain evidence base and affect the process of socialization of autistic children. On this basis, the article reveals the relationship between the motor activity of autistic children and other types of activity - intellectual, speech and emotional; systematizes the means and methods of correction of motor activity and behavior of this contingent of children.

The necessity and importance of solving the problems of correction and development of motor activity of autistic children, taking into account the peculiarities of their psychophysical development, are theoretically substantiated. Based on the experience of researchers on this issue, the approaches, means and methods that should be taken into account when developing correctional programs for this contingent of children are identified.

It has been established that successful correction of psychomotor development and socialization of autistic children requires gradualness, perseverance, cooperation with parents, and the use of a comprehensive, correctional and developmental, sensory and perceptual, eclectic, behavioral, variable and individual approach to each autistic child. It has been found that the main means of correcting the psychomotor development of children with autism spectrum disorders include: outdoor and sensory games, imitation and gymnastic exercises, exercise therapy exercises aimed at developing gross and fine motor skills, coordination and strength abilities, as well as exercises for intercortical interaction, swimming and massage; the main methods of correcting psychomotor development are the method of early intervention, the method of imitation, the tandem method and the game method.

Key words: children with autism spectrum disorders, peculiarities of psychomotor development, peculiarity of autistic people's adaptation to the outside world, early intervention, methods of psychomotor development correction, means and methods of correction.

Постановка проблеми. За даними Центру контролю та попередження захворювань в США, що були отримані в 2014 році на вибірці 8-ми річних дітей, одна дитина із 68 має діагноз аутизму. Згідно статистичних даних спостерігається збільшення випадків захворювань на аутизм, оскільки цей показник збільшився на 30% у порівнянні з 2008 р. (1 із 88), на 60% - у 2006 р. (1 із

110), на 120% - у 2002-2000 рр. (1 із 1500) (Center for Disease Control) [5].

Сучасні дані також засвідчують про те, що кількість дітей-аутистів з кожним роком зростає. Відтак, питання навчання, виховання та соціалізації таких дітей є нагальною потребою сьогодення. Завдяки зміні ставлення суспільства до цього актуального питання, розробляються та широко впроваджуються в практику роботи реабілітаційні та корекційно-розвивальні програми, що базуються на сучасних методах корекції та передбачають: відпрацювання умінь і навичок імітації, поведінкових реакцій, розвиток психомоторної функції таких дітей та ін. Ціль корекції – соціалізація і подальша підтримка осіб з розладами спектру аутизму [3, 4].

Основні характерні особливості дітей із розладами аутистичного спектру полягають в обмеженні їхніх комунікативних навичок, труднощах із соціальною взаємодією, страху змін, відсутності емоційного контакту з людьми, нерозумінні емоцій інших людей і тому наданні переваги усамітненню [6].

Проблема аутизму висвітлювалася протягом багатьох років у науковій, в науково-методичній літературі з точки зору медицини, психології, педагогіки, фізичної культури і спорту. Доволі тривалий час це були переважно зарубіжні дослідження (Н. Asperger, L. Bender, M. Bristol, S. Harris, B. Hemelin, L. Kanner etc.). Воднак, в останнє десятиріччя в Україні спостерігається значна зацікавленість цією проблемою з боку як науковців, так і практиків. (Т. Ілляшенко, С. Конопляста, К. Островська, М. Рождественська, М. Химко, Д. Шульженко) [1, 2].

Мета роботи – здійснення теоретичного аналізу методик корекційної роботи психомоторного розвитку дітей із розладами аутистичного спектру в умовах центру реабілітації.

Виклад основних результатів дослідження. Аутизм – порушення пов'язане з аномальним розвитком головного мозку людини, що обумовлене вродженими факторами (генетичні, епігенетичні) та факторами середовища. Незважаючи на це, дисфункції ділянок головного мозку та нервових сполучень між ними можуть нівелюватися завдяки компенсаторній активності мозку. Однак, компенсація не завжди може відбуватися в напрямку, що відповідає критеріям нормального розвитку дитини. Наприклад, при відсутності соціальної мотивації у дитини-аутиста спостерігається надмірна увага й інтерес до предметів навколишнього середовища, і свого роду «зацікнення» на них, внаслідок чого страждає її соціальний розвиток [7].

Втім на сьогодні відбуваються позитивні зміни в діагностиці розладів аутистичного спектру й інтервенції (втручання). Завдяки проведеним дослідженням, починаючи вже з 6-12 місяців можна ідентифікувати дітей, які швидше за все отримають діагноз аутизму в майбутньому [8-10]. Із зазначеного вище, стає зрозумілим, що рання постановка діагнозу призводить до ранньої корекції. Отже, метод раннього втручання необхідно максимально задіяти при корекції психомоторних розладів у дітей-аутистів.

У випадку аутизму відзначається коло взаємопов'язаних характеристик, що ускладнюють контакт дитини з оточенням та їхній розвиток загалом. Передусім варто зазначити, що діти з розладами спектру аутизму мають особливу, надзвичайно вразливу систему сприймання, тож більшість сигналів із довкілля спричиняють їм дискомфорт (інколи біль) і навіть дезорієнтують їх. Захищаючись від надмірних і лякливих вражень, з якими вони не можуть упоратися, ці діти несвідомо формують «аутистичний» варіант механізму саморегуляції, що своєрідно адаптує їх до зовнішнього світу та виявляється в таких проявах як: 1) гіперфокус уваги (концентрація на певному фрагменті дійсності та нехтування іншими, при цьому спостерігається невбачання цього фрагменту у взаємозв'язку з іншими); 2) аутоstimуляція (стереотипне повторення певних рухів, звуків, дій, що часто виникає в моменти збудження або перевтоми дитини); 3) тілесні блоки (локальна м'язова напруженість, яку людина несвідомо підтримує внаслідок дисгармонійного, часто стресового стану) [3, 4]. Названі захисні реакції дають змогу дітям з аутизмом керувати враженнями від довкілля, знижуючи інтенсивність випадкових сигналів, і зберігати відносну стабільність свого стану. Таким чином, дитина з аутизмом своєрідно бореться за власне виживання, зменшуючи інтенсивність зовнішніх стимулів і підтримуючи внутрішній комфорт, що позначається на всіх рівнях її розвитку.

Корекція психомоторного розвитку та реабілітація таких дітей повинна проводитись із урахуванням методичних принципів, до яких відносяться: прагнення до формування правильних рухових стереотипів; навчання й опанування моторних функцій і навичок самообслуговування через ігрову діяльність; складання реабілітаційних і корекційно-розвивальних програм на основі індивідуального підходу; узгодження темпу рухів і ступеня контролю за їх виконанням із максимально можливою активністю дитини; багаторазове повторювання та використання в щоденному житті моторних функцій, опанованих дитиною; обов'язкова і тісна співпраця з батьками [5].

Для корекційних і розвивальних програм, що охоплюють дітей із розладами аутистичного спектру, одним із найбільш ефективних засобів є фізичні вправи. Інтенсивні заняття фізичною культурою асоціюються у таких дітей зі зменшенням стереотипної поведінки (самостимуляції), гіперактивності, агресії, самоушкодженням, деструктивності. Інтенсивна програма фізичних навантажень передбачає не менше ніж 20-ти хвилинні заняття, 3-4 рази на тиждень. Багато аутистичних дітей, які ведуть пасивний спосіб життя, швидко набирають вагу, що тягне за собою інші проблеми, які пов'язані зі здоров'ям і руховою діяльністю. Навіть при відсутності очевидних психомоторних порушень аутистичній дитині необхідним є певне фізичне навантаження для підтримки психофізичного тону, нормального розвитку м'язової й опорно-рухової системи та зняття психоемоційної напруги [7].

У адаптивній фізичній культурі і спорті, а також і у фізичній терапії з дітьми-аутистами дошкільного та переддошкільного віку використовують частіше за все ігровий метод. Вважається, що рухливі ігри є найбільш вдалим засобом корекції наслідків аутистичного дефекту. Заняття розрізняють за загальною та тренувальною специфікою, що проводяться як в індивідуальній, так і в мало-груповій формах. Обов'язковими для дітей зі спектром аутизму вважаються вправи для великої та дрібної моторики, а також вправи на рівновагу, на міжкульову взаємодію, вправи на розвиток координаційних і силових здібностей. Крім того, корисним для дітей з аутизмом є плавання, тому що під час таких занять зміцнюються всі основні групи м'язів, збільшується рухливість суглобів. Діти з аутизмом стають більш витривалими, гнучкими, позбавляються від напруги та стресу, поліпшують свій психоемоційний стан і завдяки контакту з водою заряджаються позитивною енергією.

При аутизмі також показаний загальний масаж, який є одним із засобів адаптивного фізичного виховання. Однак, варто зазначити, що використання простирадл і ароматичних олій може дратівливо діяти на таких дітей. Масаж при аутизмі краще

починати в положенні лежачи на животі, дозволивши при цьому дитині залишатися повністю одягнуеною. Робити його слід обережно (спочатку тільки руки) з прийнятною для дитини швидкістю. Масаж призначається таким дітям для розслаблення, заспокоєння та для їхнього звикання до дотиків із боку фахівців. Необхідно наголосити на тому, що методика масажу повинна підбиратися індивідуально для кожної дитини.

Діти з розладами аутистичного спектра характеризуються збідненою імітаційною поведінкою. Дослідження показують, що вони проявляють більш виражений рівень відставання у імітації рухів, ніж діти із затримкою психічного розвитку [7].

Втім, імітація є однією із найбільш базових форм соціальної взаємодії дитини з оточуючими. В зв'язку з тим, що аутистичні діти характеризуються труднощами в соціальному розвитку, стає очевидною необхідність орієнтації в процесі психолого-педагогічної роботи на найбільш базові форми соціальної поведінки. Зміни імітаційних здібностей таких людей пов'язані з поліпшенням соціально-комунікативних навичок, мовлення, гри, спільної уваги. Тобто, через розвиток імітації можна покращити інші проблемні аспекти розвитку. Таким чином, розвиток імітаційних здібностей у аутистичної дитини повинен тягнути за собою розвиток її соціальної та моторної сфери [5].

Висновки. Сучасний етап розвитку загальної психо-корекційної роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру, характеризується посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей їхнього психічного розвитку, когнітивних і рухових можливостей, виявлення особливостей формування пізнавальних, психічних функцій, соціальних відносин, комунікативної поведінки, розвитку емоційно-вольової сфери, що має велике науково-практичне значення.

До основних засобів корекції психомоторного розвитку дітей з розладами спектру аутизму, якими користуються фахівці в Україні та за кордоном, варто віднести такі як: рухливі (сюжетні та безсюжетні) та сенсорні ігри, імітаційні та гімнастичні вправи, вправи ЛФК, що спрямовані на розвиток великої та дрібної моторики, координаційних (вправи на формування рівноваги, орієнтування в просторі, відчуття ритму, плавності рухів, довільного розслаблення м'язів і узгодження рухів різних ланок тіла; вправи на міжкульову взаємодію) і силових здібностей, плавання і масаж; до основних методів корекції психомоторного розвитку – метод раннього втручання, метод імітації, тандем-метод, ігровий, індивідуальний та ін., які слід розглядати як важливі елементи їхнього розвитку. Втім, неможливо однозначно, сказати яка методика виявиться кращою, оскільки проблема аутизму є багатогранною, а відтак не можна з точністю передбачити реакцію кожної окремої аутистичної дитини на той чи інший засіб або метод терапії чи адаптивного фізичного виховання.

Спираючись на теоретичні й експериментальні данні багатьох науковців-дослідників щодо розвитку дітей з розладами спектру аутизму, та, маючи власний досвід із цього питання, можна з упевненістю наголосити на тому, що для успішної корекції психомоторного розвитку, а також соціалізації даної категорії осіб, потрібна поступовість, систематичність, наполегливість, співпраця з батьками, використання комплексного, корекційно-розвивального, сенсорно-перцептивного, екліктичного, поведінкового, варіативного й індивідуального підходів до кожної дитини-аутиста.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні авторської методики корекції психомоторного розвитку дітей з розладами спектру аутизму віком 4-6 років та проведення педагогічного експерименту для її наукового обґрунтування.

Література

1. Литвяк Д.М., Зленко Л.О. Корекційно-розвивальні методики роботи з дітьми з аутизмом: методичні рекомендації Чернівці, 2020. 78 с. URL: <https://znayshov.com/FR/7253/276.pdf>
2. Мойсеєнко І. М. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка. Випуск 10. Т. 1. Одеса. 2019. С. 58-62.
3. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. К.: Вид-во «Фенікс», 2010. 320 с.
4. Скрипник Т.В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. пос. К.: Педагогічна думка, 2013. 56 с.
5. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник. Київ-Чернівці: «Букрек», 2017. 192 с.
6. Хамаде А. Корекція психофізичного стану дітей шкільного віку з розладами аутичного спектру засобами фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти : дисертація. Львів : ЛДУФК, 2021. 251 с.
7. Tarbox J., Wallace M.D., Tarbox R.S.F., et al. Functional analysis and treatment of low-rate problem behaviour in individuals with developmental disabilities. Behav Interv. 2004, Vol.19, Iss. 3. P. 73-90.
8. Rogers S. J. & Vismara, L.A. Evidence-based comprehensive treatments for early autism. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. 2008, 37(1): 8-38. DOI: 10.1080/15374410701817808
9. Rogers S. J., Vismara L. Vagner A. L. et al. Autism treatment in the first year of life: a pilot study of infant start, a parent-implemented intervention for symptomatic infants. Journal of Autism and Developmental Disorders. 2014, 44(12):2981-95. doi: 10.1007/s10803-014-2202-y.
10. Rogers S., Dawson G. Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement. New York, Guilford. 2010, 297 p.

References

1. Lytviak D.M., Zlenko L.O. (2020). Korektsiino-rozvyvalni metodyky roboty z ditmy z autyzmom: metodychni rekomendatsii Chernihiv, 78 s. URL: <https://znayshov.com/FR/7253/276.pdf>
2. Moiseienko, I. M. (2019). Theoretical approaches to the study of signs of autism in Ukraine. Innovative Pedagogy. Remedial Pedagogy. Issue 10. 58-62. (in Ukrainian).
3. Skrypnyk T. V. (2010). Fenomenolohiya autyzmu [Phenomenology of autism]. monograph. Kiev. Publ. Feniks, 320 p
4. Skrypnyk T.V. Standarty psykholoho-pedahohichnoi dopomohy ditiam z rozladamy autychnoho spektra: navch.-metod. Pos. K.: Pedahohichna dumka, 2013. 56 s.
5. Sukhina I., Rynder I., Skrypnyk T. (2017). Psykholohichna model rannoho vtruchannya dlya ditey z autyzmom: posibnyk. Kiev-Chernivtsi: Publ. «Bukrek», 192 p.

6. Khamade A. Korektsiia psikhofizychnoho stanu ditei shkilnoho viku z rozladamy autychnoho spektru zasobamy fizychnoho vykhovannia v umovakh inkluzyvnoi osvity [Correction of the psychophysical state of school-age children with autism spectrum disorders by means of physical education in inclusive education : dissertation] : dysertatsiia. Lviv : LDUFK, 2021. 251 s.
7. Tarbox J., Wallace M.D., Tarbox R.S.F., et al. (2004) Functional analysis and treatment of low-rate problem behaviour in individuals with developmental disabilities. Behav Interv. Vol.19, Iss.3. P. 73-90.
8. Rogers S. J. & Vismara, L.A. (2008) Evidence-based comprehensive treatments for early autism. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. 37(1):8-38.DOI: 10.1080/15374410701817808
9. Rogers S. J., Vismara L. Vagner A. L. et al. (2014) Autism treatment in the first year of life: a pilot study of infant start, a parent-implemented intervention for symptomatic infants. Journal of Autism and Developmental Disorders. 44(12):2981-95. doi: 10.1007/s10803-014-2202-y.
10. Rogers S., Dawson G. (2010) Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement. New York, Guilford. 297 p.

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.6(166).20

УДК 794.1-043.83(477.73-25)(091)

Марцінковський І. Б.,
кандидат медичних наук, доцент кафедри теоретичних основ олімпійського та професійного спорту
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв)

ІСТОРІЯ ПОЧАТКУ РОЗВИТКУ ШАХОВОГО СПОРТУ В МИКОЛАЄВІ

Розвитку шахового спорту в Миколаєві розпочинається від легендарної партії між шведським королем Карлом XII та українським гетьманом Іваном Мазепою на березі Південного Бугу на перепочинку їхнього маршруту після поразки у Полтавській битві 1709 року. Формування перших осередків любителів шахів відбувалися у літньому Морському зібранні, "Будинку флагманів і капітанів" (з 1824 р.), Миколаївській морській астрономічній обсерваторії (з 1829 р.), яхт-клубі (з 1887 р.). 28 червня 1887 року в Миколаєві було засноване "Шахове товариство", яке проіснувало недовго, але відновилося у грудні 1901 року. Члени Товариства проводили шахові партії не тільки між собою, але вперше здійснили загальноміський шаховий турнір у 1902 році. Окремі члени миколаївського "Шахового товариства" приймали участь в європейських шахових турнірах та перемагали. Товариство проводило конкурси шахових задач, збирало літературу і матеріали цікавих шахових партій та публікувало їх.

Ключові слова: шахи, початок розвитку, Миколаїв.

Igor Martsincovskiy History on the combination of the development of the sport of shaking in mykolaiv. *The development of the sport of chess in Mykolaiv begins with the legendary game between the Swedish king Karl XII and the Ukrainian hetman Ivan Mazepa on the banks of the Southern Bug on a rest stop on their route after the defeat in the Battle of Poltava in 1709 (modern yacht club). Mykolaiv was formed as a center of shipbuilding, where the Main Headquarters of the Black Sea Fleet and the ports of the Russian Empire were located, and its residents became shipbuilding engineers, naval officers, scientists, industrialists, diplomats, who were the first to introduce the game of chess among the townspeople. The very first public chess battles took place in the summer Maritime Meeting, and later in the constructed buildings of the "House of Flagships and Captains" (since 1824), Mykolaiv Maritime Astronomical Observatory (since 1829), yacht club (since 1887). On June 28, 1887, the "Chess Society" was founded in Mykolaiv, which did not last long, but was revived in December 1901. The members of the Society held chess games among themselves, for the first time held a city-wide chess tournament in 1902, took part in European chess tournaments and won. The society held competitions of chess problems, collected literature and materials, published endgames of famous chess players and its own materials in local, metropolitan and European chess periodicals. Historical and political vicissitudes of the beginning of the 20th century with wars and revolutions that led to economic ruin, the death of people, the emigration of a significant part of the intelligentsia, did not contribute to the development and spread of chess sports in Mykolaiv during this historical period.*

Key words: chess, beginning of development, Mykolaiv.

Постановка проблеми. Про заняття атлетичним спортом серед народів, які населяли сучасну територію Миколаївщини, відомо ще з еллінських часів на території Ольвії. Сучасні миколаївські спортсмени неодноразово сягали вершин світової слави у різних видах спорту і ставали переможцями та призерами Олімпійських ігор, чемпіонатів світу, Європи та України. Тільки за державності України на олімпійській п'єдестал піднімалися Інґа Бабакова та Віта Стьопіна – стрибунки у висоту, Ольга Харлан та Олена Хомрова – фехтувальниці, Ілля Кваша – стрибун у воду, Оксана Цигульова – стрибунка на батуті та багато інших. Проте, окрім атлетичних видів спорту, в Миколаєві з середини ХІХ ст. поширювався та знайшов своїх палких прихильників такий інтелектуальний вид спорту як шахи. Вихованці миколаївського шахового спорту ставали гросмейстерами, наприклад, Оксана Возовик та Катерина Рогонян.

Про початки гри в шахи на території, яка згодом стала містом Миколаєвом, відомо з початку ХVІІІ ст., а про організацію у місті шахових клубів (гуртків, товариств) повідомляється з середини ХІХ ст. в оголошеннях місцевих періодичних видань, коротких інформаціях в літературі з історії міста та краєзнавчих публікаціях [1; 4; 7; 8; 9; 10; 11]. Попри зазначене, вказані факти не висвітлені у відповідних статтях про розвиток шахів в Україні ні в "Енциклопедії українознавства", ні у Вікіпедії, що зумовило актуальність нашого дослідження [3; 5].